

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ, ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫ / УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО / CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY, PENAL LAW

ӘОЖ 343.3/.7
МҒТАР 10.77.51

А.А. Айдарова, С.М. Сәбитов, М.Д. Қаражанов
Alikhan Bukeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы

АДАМ САУДАСЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚТЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Азаматтық қоғамның басты құндылығы адамға ізгілік қарым-қатынас жасау, жеке адамның құқықтары және мүдделерін сақтау мен қамтамасыз етуге құқықтық кепілдіктер белгілеу, сондай-ақ адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарына қарсы бағытталған қылмыстық мінез-құлықты білдірудің әртүрлі нысандарына қарсы іс-қимыл жасау болып табылады.

Адам саудасына байланысты қылмыстық оқиғалар өркениетті әлем үшін жаһандық сын-қатер болып табылады және оны күрделі неке-отбасы, еңбек және өзге де құқықтық қатынастар призмасы арқылы қарау қажет. Адам саудасы үшін қылмыстық құқық бұзушылықтың құқықтық негіздері мен құрамын саралау, адамның құқықтары мен бостандықтарын тиісінше қорғауды қамтамасыз етіп қана қоймай, қылмыстық істер санаттары бойынша тергеу-сот практикасын жетілдіруге ықпал етеді.

Осы мақалада авторлар қылмыстық заңнамада адам саудасына байланысты әрекеттерді саралаудың қылмыстық қудалауды жүзеге асыруға және құқыққа қарсы әрекет жасаған адамдарды жауапқа тартуға кедергі келтіретін мәселелерін қарайды. Сонымен қатар адам саудасы қылмысы үшін жауаптылыққа тарту бойынша заңнаманы қолдану мәселелерін ашып көрсеткен. ҚР Қылмыстық кодексінің адам саудасына қатысты нормасының диспозициясын адам тіндері мен мүшелерін трансплантациялау бойынша медицинадағы жаңа трансплантологиялық терминмен толықтыру ұсынылған.

Түйінді сөздер: адам саудасы; кәмелетке толмағандарды саудаға салу; заманауи құлдық; адамды қанау; мәжбүрлі еңбек.

А.А. Айдарова, С.М. Сабитов, М.Д. Каражанов
Alikhan Bukeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ТОРГОВЛЮ ЛЮДЬМИ

Аннотация. Главной ценностью гражданского общества является гуманное отношение к человеку, установление правовых гарантий соблюдению и обеспечению прав и интересов личности, а также противодействий с различными формами проявления преступного поведения направленного против прав и свобод человека и гражданина.

Криминальные события, связанные с торговлей людьми являются глобальным вызовом для цивилизованного мира и их необходимо рассматривать через призму сложных брачно-семейных, трудовых и иных правоотношений. Правильное понимание правовых основ и квалификации состава уголовного правонарушения за торговлю людьми, не только обеспечит надлежащую защиту прав и свобод человека, но и будет способствовать совершенствованию следственно-судебной практики по категориям уголовных дел.

В данной статье авторы рассматривают проблемные вопросы квалификации деяний, связанные с торговлей людьми в уголовном законодательстве, препятствующие осуществлению уголовного преследования и привлечению к ответственности лиц, совершивших противоправное деяние. Авторы, также раскрыли вопросы применения законодательства по привлечению к ответственности за преступления торговли людьми. Предлагается дополнить диспозицию нормы Уголовного кодекса Республики Казахстан в отношении торговли людьми новым трансплантологическим термином в медицине по трансплантации

тканей и органов человека.

Ключевые слова: торговля людьми; торговля несовершеннолетними; современное рабство; эксплуатация человека; принудительный труд.

A.A. Aidarova, S.M. Sabitov, M.D. Karazhanov
Alikhan Bokeikhan University, Semey c., the Republic of Kazakhstan

SOME ISSUES OF CRIMINAL LIABILITY FOR HUMAN TRAFFICKING

Abstract. The main value of civil society is humane human relations, the establishment of legal guarantees for the observance and protection of the rights and interests of the individual, as well as counteractions with various forms of criminal behavior directed against the rights and freedoms of man and citizen.

Criminal events related to trafficking in people are a global challenge for the civilized world and must be considered through the prism of complex marriage, family, labor and other legal relations. A proper understanding of the legal framework and qualification of the composition of the criminal offense for trafficking in persons will not only ensure the proper protection of human rights and freedoms, but will also contribute to the improvement of investigative and judicial practice in the categories of criminal cases.

In this article, the authors consider problematic issues of qualification of acts related to trafficking in persons in criminal law, impeding the implementation of criminal prosecution and prosecution of persons who have committed an unlawful act. In addition, he revealed the issues of application of legislation on bringing to justice for crimes of human trafficking. It is proposed to supplement the disposition of the norm of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan on human trafficking with a new transplant term in medicine for transplantation of human tissues and organs.

Keywords: human trafficking; trafficking in minors; modern slavery; human exploitation; forced labor.

DOI: 10.52425/25187252_2023_28_54

Кіріспе. Қазақстан өмірдің әртүрлі салаларында интеграция мен біріздендіруге байланысты әлемдік қоғамдастықта болып жатқан әртүрлі жаһандық процестерге белсенді қатысады. Өзге мемлекеттермен тығыз қарым-қатынас орнату мемлекетіміз үшін әлеуметтік, саяси және экономикалық түрлендіруге қол жеткізуге мүмкіндік берді. Дегенмен, оң нәтижелермен қатар соңғы уақытта Қазақстанда қылмыстылықтың сирек кездесетін түрлері мен нысандарының тұрақтануы мен өсу үрдісі бақылануда. Осындай негативті әлеуметтік салдардың бірі – адам саудасының таралуы, соның ішінде кәмелетке толмағандар саудасы және еңбектік қанау нысаны кеңінен таралуы.

Сот тергеу тәжірибесін ескерер болсақ, адам саудасы нарығының кеңеюімен қатар, адамды сатып алу-сату және қанаудың жаңа әлеуметтік қауіпті тәсілдерінің де пайда болғанын аңғаруға болады.

Адам саудасы Конституциямен кепілдік

берілетін құқықтар мен бостандықтарға, еркін жүріп-тұруға және тұрғылықты мекенді өз қалауынша таңдап алуға, адамның қадір-қасиетіне, еңбек ету бостандығына, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдауға, адамның денсаулығына, өміріне қауіп төндіретін қылмыс болып табылады¹. Аталған қылмыстың кеңінен таралуы халықаралық қауымдастықтың алаңдатушылығын тудыруда. Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттамаға (әрі қарай Палермо хаттамасы) сәйкес, әрбір мемлекет адам саудасы үшін қылмыстық жазалауды көздейтін заңнамалық және басқа да шараларды қабылдауы тиіс.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде (әрі қарай – ҚР ҚК) 125-бап Адам саудасы, ал 135-бап

¹ Қазақстан Республикасы Конституциясы: 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (жүгінген күні: 20.02.2023).

Кәмелетке толмағандардың саудасы үшін жауапкершілікті көздейді. Адам саудасы үшін қылмыстық жауаптылықты орнатудың себептері бар. Біріншіден, аталған қылмыс түрі кеңінен таралуы оның қоғамдық қауіптілігін арттырды. Екіншіден, адам саудасының құрбанына айналған адамға ауыр зардаптар келтіріледі. Үшіншіден, Палерма хаттамасын ратификациялау ҚР үшін адам саудасы үшін қылмыстық жазалауды орнатуды міндеттейді.

Біріккен Ұлттар Ұйымының Есірткі және қылмыс жөніндегі аймақтық бюросының бағалауы бойынша тек адам саудасы жыл сайын 600 миллион долларға дейін пайда әкеледі². Қылмыскерлердің аталған қылмысқа баруының себебі де осында жатыр. Сонымен қатар адамды қанау фактілері экономикалық сипатқа ие болуы да алаңдатушылық тудыруда. Еңбек нарығында ауыр еңбек қанауы «заманауи құлдық» терминімен сипатталады [1].

Заманауи құлдық 200 жыл бұрын тыйым салынған адам саудасы, кіріптарлықта болу және мәжбүрлі еңбек нысанында көрініс табады [2].

Әлемде криминалдық экономика, адам саудасы нысанындағы адамды қанау қылмыстарының кеңінен тарауы мемлекеттер үшін ұйымдасқан қылмысқа қарсы іс-қимыл шараларын қабылдау қажеттілігі туралы тұрақты еске салу қызметін атқарады [3, 42 б.]. Қазақстан Республикасында 2019 жыл мен 2022 жыл аралығында жыныстық қанау құрбанына 131 адам айналған. Ал сотқа дейін істердің айтарлықтай аз мөлшері ғана жетеді. 128-бап Адам саудасы және 135-бап кәмелетке толмағандар саудасы бойынша сотталғандар саны ең көп 2016 жылы – 30 адамды құраған. Кейінгі жылдары сотталғандар саны азайып, 2021 жылы 14 адамды құрады³.

Адамның негізгі құқықтарына қолсұғатын қылмыстың кеңінен таралуы, аталған қылмыстық істер категориясы бойынша бірыңғай сот-тергеу тәжірибесінің қалыптаспауында жатыр. Көптеген арнайы

әдебиеттерде адам саудасы нормасын қолданумен байланысты қиындықтардың бар екендігі және іс-әрекетті дұрыс сараламау туралы даулы мәселелер жиі кездеседі.

Н.Ф. Кузнецова атап өткендей, саралау қателіктерінің себептері тек құқық қолдану жазықтығында ғана емес, сонымен қатар Қылмыстық кодекстің өзінде де болуы мүмкін, мысалы кемшіліктің жекелеген жағдайлары, нормалардың артық болуы, сондай-ақ олардың дәл болмауы немесе ескіруі бойынша жеке жағдайлар бар [4, 33 б.]. Адам саудасы қылмысы халықаралық конвенцияны ратификациялау арқылы имплементацияланған норма болып табылғандықтан, ұлттық заңнамада қолдану және түсіндіру бойынша қиындықтар туындайды.

Қылмыстық заңнаманың жазалау функциясы қылмыстылықты алдын алуда негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Адам саудасы сияқты жаһандық құбылыстың кеңінен таралу себебі, қылмыскерлердің жазалану қаупінің төмен екендігін сезінуінде. Егер қылмыстық заң диспозициясының мазмұны нақты болмаса және аталған бап қылмыскердің іс-әрекетін дұрыс саралау тәжірибеде қиындықтар туындатса, жазаны қатаңдату шараларының қылмысты ескертуде тиімділігі болмайды. Жазаның ескертушілік рөлінің тиімділігі бірқатар себептерге байланысты. Біріншіден, ол қылмыстың жай-күйімен, құрылымымен және динамикасымен, оны тудыратын себептермен, қылмыстық заңнаманың даму деңгейімен және оны қолданудың әділ тәжірибесімен, қоғамның даму деңгейімен анықталады. Сонымен бірге қылмыстық заңнама өзінің жазалау қаупімен тұрақсыз азаматтарға жалпы ескертушілік әсер етеді, ал оны жасалған қылмыстар үшін әділ қолдану бұл қауіпті айқын растайды. И.И. Карпец өз еңбегінде «егер қылмыс жасаған адамдарға жаза тағайындау көпшілікке жария етілмесе, онда ол өзінің жалпы ескерту маңыздылығын және қылмыс жасаудың алдын алудағы рөлін жоғалтады» деп атап өтті [5, 156 б.].

² ООН: Ежегодно отмывается от \$1,6 до \$4 трлн преступных доходов [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://incruasia.ru/social/oon-ezhegodno-otmyvaetsya-ot-1-6-do-4-trln-prestupnyh-dohodov/> (дата обращения: 14.01.2023).

³ Четырнадцать человек осуждены за торговлю людьми в Казахстане в 2021 году [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.inform.kz/ru/chetyrnadcat-chelovek-osuzhdeny-za-torgovlyu-lyud-mi-v-kazahstane-v-2021-godu_a3967710 (дата обращения: 14.01.2023).

Сондықтан бүгінгі таңда 128-баптың диспозициясының түсінігі бойынша туындаған көптеген ғалымдардың бір-біріне қарама-қайшы пікірлері және адам саудасы бойынша бірыңғай түсініктің қалыптаспауы аталған қылмысты саралауда қылмыстық қудалау органдарында да қиындықтар туындатып отырғаны анық.

Осыған байланысты жұмыста адам саудасы қылмыстары мен құқық қолдану практикасын регламенттеу бөлігінде заңнаманы жетілдіру мақсаты қойылған.

Ғылыми зерттеулер әдіснамасы тұрғысынан алғанда адам саудасының күрделі, көп жоспарлы сипатын ескере отырып, осы құбылыстың мәнін зерделеуде интегративтік (жүйелілік пен кешенділік) тәсіл негізгі болып табылады. Зерттеудің әдіснамалық негізі ғылыми танымның диалектикалық әдісі, сондай-ақ тарихи-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық және нақты-әлеуметтік әдістер болып табылады. Статистикалық әдісті қолдану арқылы графикалық бейнелеудегі тақырыптың өзектілігін ашуға мүмкіндік беретін деректер өңделді.

Талқылау. Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттамасының 1-бабындағы берілген анықтамаға сәйкес осы анықтамада аталған іс-әрекетті жасаған қылмыскер міндетті түрде қылмыстық жауаптылыққа тартылуы тиіс делінген⁴. Хаттама келесі іс-әрекеттерді қылмыс ретінде таниды: «адамдарды сату» пайдалану мақсатында адамдарды күш қолданамын деп қорқыту немесе оны қолдану немесе мәжбүрлеудің, ұрпаудың, алаяқтықтың, алдаудың, билігін асыра пайдаланудың немесе жағдайының осалдығын пайдаланудың басқа нысандары арқылы не басқа адамды бақылайтын адамның келісімін алу үшін төлемдер немесе

пайда түрінде параға сатып алу арқылы жүзеге асырылатын арбауды, тасымалдауды, тапсыруды, жасыруды немесе адамдарды алуды білдіреді. Пайдалануға, кем дегенде, басқа адамдардың жезөкшелігін пайдалану немесе нәпсіқұмарлық пайдаланудың басқа нысандары, мәжбүрлі еңбек немесе қызметтер көрсету, құлдық немесе құлдыққа ұқсас әдет-ғұрыптар, бағынышты жағдай немесе органдарды кесіп алу кіреді.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің статистикалық мәліметтеріне сүйенер болсақ 2020 жылы Адам саудасы бойынша Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай реестрінде 183 қылмыс фактісі тіркелген, ал 2021 жылы – 67 факт тіркелген. Өткен жылғы статистикаға сүйенер болсақ, 2022 жылы ҚР ҚК 128-бабы Адам саудасы бойынша Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай реестрінде 97 қылмыс фактісі тіркелген, ағымдағы жыл бойынша 21 қылмыстық іс сотқа жіберілген, ал 87 қылмыстық іс ҚР ҚПК 35-бабының 1-бөлігінің 1, 2, 5, 6, 7, 8-тармақшалары бойынша қысқартылған⁵ (1-сурет).

Статистикалық мәліметтерге сүйенер болсақ, адам саудасы қылмысы бойынша сотқа жіберілген істер саны тіркелген қылмыс санының тек 20% құрайды. Ал, қысқартылған қылмыстар саны 90% құрайды. Бұл, біз жоғарыда атап өткеніміздей, қылмысты саралауда бірыңғай тәжірибенің болмауымен сипатталады.

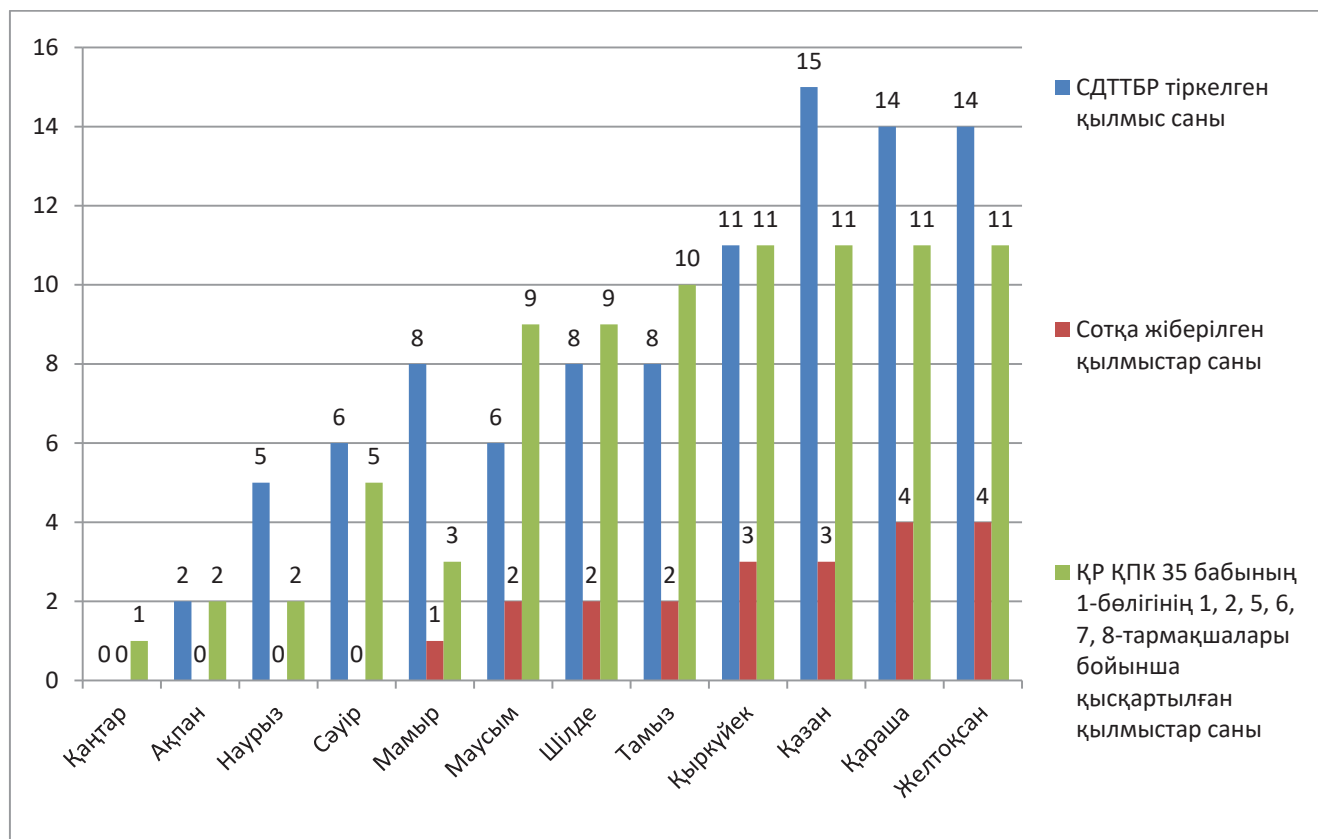
Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 128-бабының диспозициясында былай делінген: Адамды сатып алу-сату немесе оған қатысты өзге де мәмілелер жасасу, сол сияқты оны қанау не азғырып көндіру, тасымалдау, беру, жасыру, алу, сондай-ақ қанау мақсатында өзге де іс-әрекеттер жасау⁶.

128-баптың, 1-бөлігінің диспозициясында берілген әрекеттерге жеке тоқталып өтер болсақ, бұл жерде 3 жеке әрекет сипатталған:

⁴ Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттаманы ратификациялау туралы: Қазақстан Республикасы 2008 ж. 4 маусымдағы №37-IV Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000037_ (жүгінген күні: 20.02.2023).

⁵ Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу органдарының порталы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (жүгінген күні: 10.02.2023).

⁶ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: 2014 ж. 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүгінген күні: 08.02.2023).

1-сурет. ҚР ҚК 128-бабы Адам саудасы бойынша Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің статистикалық мәліметі

1. Адамды сатып алу-сату; 2. Адамға қатысты өзге де мәмілелер жасау; 3. Адамды қанау. Аталған әрекеттердің ішінде адам саудасы болып тек қана сатып алу-сату және адамға қатысты өзге де мәмілелер жасау ғана табылады. С.М. Рахметов өз мақаласында «ҚК 128-бабының диспозициясында көрсетілген әрекеттердің басым көпшілігі нақты саудамен байланысты әрекеттер болып табылмайды. Диспозициядағы адамды қанау әрекеті назардан тыс қалып жатады, дегенмен сатып алынған адамның қанауға пайдаланатын адам саудасымен тікелей байланысты әрекет екені және қауіптілігі жоғары әрекет екені сөзсіз анық. Қылмыстық кодекстің 128-бабындағы қалған әрекеттер адамды сатып алу-сатуды жүзеге асыруды жеңілдетуге септігін тигізеді. Осыдан, ҚК адам саудасы бабының атауы оның мазмұнын толық ашпайды, себебі аталған бапта тек адамды сатып алу-сату әрекеті үшін ғана жауапкершілік көзделмеген, сонымен қатар

басқа да құқыққа қайшы азаматтық-құқықтық мәмілелер жасау және адамға қатысты қоғамға қауіпті әрекет үшін де жауаптылық көзделген», – деп атап өтеді [6, 32 б.].

Д.У. Балгимбековтың пікірінше «Адам саудасы» бабының атауының мазмұны оның диспозициясының мәтінінде өз көрінісін таба ала алмайды, сондықтан аталған баптың атауын «Адам саудасы және оларды қанау» деп өзгерту керек. Бұл адамды сатып алу немесе сатумен, сыйға тартумен, адамға қатысты өзге мәміле жасаумен байланысты, сол сияқты оны пайдалану не жалдау, тасымалдау, беру, жасыру, алу, сондай-ақ оларды пайдалану немесе сату мақсатында өзге де әрекеттер жасау арқылы жүзеге асырылатын әрекеттердің жиынтығын құрайды [7, 24 б.].

Жоғарыда аталған мәселелердің түйіні ҚР ҚК 128-бабы «Адам саудасы» үшін жауапкершілік тек адамды сатып алу-сату немесе оған қатысты өзге де мәмілелер

жасау үшін ғана туындайды, ал қанау тек қылмыстың мақсаты ретінде қарастырылады. Қазіргі қоғамда, әсіресе елімізде кеңінен белең алған еңбек қанауы, мәжбүрлі еңбек, кіріптарлықта ұстау сияқты қылмыстар үшін жауаптылыққа тарту қиындық туындатып отыр.

Қазіргі заманғы құлдық проблемасы 1990-жылдардан бастап барған сайын үлкен маңызға ие болуда және құлдыққа қарсы күрес жөніндегі ұйымдар мен мүдделі тараптардың халықаралық, өңірлік және ұлттық деңгейлердегі келісілген күш-жігерінің нәтижесінде соңғы онжылдықта әлемдік деңгейдегі мәселеге айналды [8]. Халықаралық еңбек ұйымы мен Walk Free Қоры (Дәйексөз 2018) мәліметі бойынша әлемде 40,3 миллион адам құлдықта болған, ал құлдықпен күрес жөніндегі ішкі заңнаманы жүйелі талдау көрсеткіші бойынша әлем елдерінің 62-ден 90 пайызына дейін құлдық және мәжбүрлеп еңбек ету туралы негізгі халықаралық құжаттарды ратификациялаған, ал олардың ішінде 47 пайызы «құлдықты немесе құл саудасын криминализацияламаған» [9].

Бұл ретте біз С.А. Алжанкулованың пікірімен келісеміз. С.А. Алжанкулова өз мақаласында «Қазіргі уақытта қылмыс ретінде мәжбүрлі еңбек ұлттық заңдар мен қаулылардағы мәжбүрлі еңбек элементтері деп танылатын әртүрлі құқық бұзушылықтар үшін нақты тұжырымдама жасаудың күрделілігінен сот тәртібімен сирек қудаланады. Сондықтан мәжбүрлі еңбекті пайдалану туралы қылмыстық-құқықтық норманың пайда болуы адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарға жауап беретін болады» – деп атап өтеді [10, 104 б.]. Яғни, қылмыстық заңнамада мәжбүрлі еңбекке пайдалану үшін қылмыстық жауаптылықты көздейтін норманы енгізу еліміздегі нақты статистиканы реттеуге және алдын алу шараларының тиімділігін арттыруға себеп болады.

Отандық қылмыстық заңнамада 128 және 135 баптарынан бөлек адам саудасы үшін жауапкершілікті көздейтін адам саудасымен байланысты қылмыстар деген түсінік қалыптасқан. Оған ҚР ҚК 128 және

135 бабынан бөлек 8 бап кіреді. Олар, жезөкшелікке тарту, притондар ұстау, қанау мақсатында адамды ұрлау немесе заңсыз бас бостандығынан айыру. Жоғарыда аталған баптар адам саудасының барлық саласын қамтиды. Сонымен қатар адам саудасы, бұл ҚР Қылмыстық кодексінде айқындалған әрекеттердің қарапайым жиынтығынан гөрі күрделі құбылыс [7, 23 б.].

Тәжірибеде, ҚК 128-бап «Адам саудасы» немесе 135-бап «Кәмелетке толмағандардың саудасы» бойынша қаралуы тиіс істер аралас қылмыс құрамы баптары бойынша сараланады. ҚР ҚК-де нақты адам саудасы үшін жауаптылық көрсетілген, және аралас қылмыс құрамдары бойынша жауаптылық көзделген. Сондықтан заңнамада, құқық доктринасында және сот тәжірибесінде саралаудың нақты ережесінің болуы үлкен маңызға ие.

Адам саудасы үшін санкция қатаң жазалауды көздейді және адамды саудалаушы қылмыскерлер үшін және осындай қылмыстық бизнеспен айналысуға бел буған адамдар үшін алдын алушылық әсерге ие болуы керек. Қылмыскерлер адам саудасы үшін қатаң жазалау қаупі бар екенін сезіну қажет. Ал аралас қылмыс құрамдары бойынша көзделген жаза мөлшері адам саудасы үшін белгіленген жаза мөлшеріне қарағанда өте төмен. Тәжірибеде адам саудасы туралы істер сотқа ҚК 308-бабы Жезөкшелікпен айналысуға тарту бойынша келіп түсуі мүмкін. Қылмыстық процестің стандарттары бойынша сот жаза тағайындау кезінде қатаң жаза көздейтін бапты қолдана алмайды, яғни 308-бапты 128-бапқа қайта саралау құқығына ие болмайды. Себебі, ҚР ҚК-нің 308-бабының 1-бөлігі бойынша жаза ретінде айыппұл белгіленген.

Жаһандану үрдістері адам саудасының нысандарының да өзгеріп, түрленіп отыруына әсер етеді. Ғылыми прогрестің дамуы қарқынды жүріп жатыр. Адамзат лабораторияларда органдарды өсіруді үйреніп, қиын оталарды жүргізетін роботтарды ойлап табуда. Медицинадағы ғылыми жаңалықтар миллиондаған адамдардың өмірін сақтап қалуда. Осындай медициналық жетістіктердің бірі адам

органдары мен тіндерін трансплантациялау болып табылады. Трансплантацияның тәжірибеде кеңінен қолданылуы бірқатар күрделі моральды-этикалық мәселелерді туындатып, заңи реттеуді талап етті. Жақында Біріккен Ұлттар Ұйымы, Еуропа Кеңесі, ДДҰ және ЕО сияқты халықаралық ұйымдар органдар саудасына қарсы күресті шектеу жөніндегі шаралар туралы жариялап, органдар саудасы туралы ресми статистиканың жоқтығын атап өтті. Халықаралық қоғамдастықтың кездесуі органдар саудасы және трансплантациялық туризм туралы Ыстамбұл декларациясының қабылдануымен аяқталды, онда үкіметтің кәсіби мінез-құлқы мен саясатын реттейтін қағидаттар белгіленді. Еуропа Кеңесімен бірлескен зерттеу адамды қанау белгілерінің бірі (адам саудасының мақсаты) – ағзаларды, тіндерді және жасушаларды алуды анықтады.

Биология және медицина саласындағы ғылыми-техникалық прогрестің қарқынды дамуы адамдарды пайдалануға болатын өмірдің жаңа салаларының пайда болуына ықпал етеді. Жасанды ұрықтандыру, суррогат ана болу, ағзаларды және (немесе) тіндерді транспланттау, адамдарға эксперименттер жүргізу және осындай мүмкіндіктерді құндылықпен білдіру үшін мүмкіндіктердің пайда болуы бірінші кезекте адамды биологиялық пайдалануға байланысты пайдакүнемдік қылмыстар жасауға ықпал етеді [11].

Органдарға сұраныс пен ұсыныс арасындағы алшақтықтың өсуі органдардың, адам органдары, тіндері мен жасушаларының заңсыз сатылуына және трансплантациялық туризмнің дамуына есік ашты [12]. Бұл тапшылық адам денесінің бөліктері, әсіресе ағзалары үшін көп ақша төлеуге дайын пациенттердің пайда болуына әкеледі. Қылмыстық ұйымдар – денсаулық сақтау секторының қызметкерлерімен ынтымақтастық орнатып, органдар мен тіндерді алу мақсатындағы адам саудасымен тығыз байланысты ағзаларды (жасушалар мен тіндерді) саудалауды пайдалы бизнеске айналдырып отыр [13]. ҚР ҚК 128-бап, 2-бөлік, 7-тармағы транспланттау немесе өзге де пайдалану үшін жәбірленушінің

ағзаларын немесе тіндерін алып қою мақсатында адам саудасы үшін жауаптылық көзделген. Дегенмен медицина бір орында тұрған жоқ, молекулярлық және жасушалық биологиядағы жетістіктер жасушалық технологиялардың дамуы үшін ғылыми базис құра отырып, оларды клиникалық тәжірибеге енгізуге алғышарт тудырды. Соңғы жылдары медицинада дің жасушаларын трансплантологияда қолдану тәжірибесі артты. ҚК нормаларында дің жасушалары терминінің болмауы адам саудасы, соның ішінде органдар мен тіндерді алып қою мақсатындағы әрекет үшін қылмыстық жауаптылыққа тарту мүмкіндігін болдырмайды. Қылмыстық заң нормаларында адам ағзалары және тіндерімен қатар дің жасушалары терминін де қосу қажет деп санаймыз.

Қылмыстық заңнамадағы нормалардың нақтыланбауы қылмысты саралауда қиындықтардың туындауына себеп болды. Адам саудасы бір қылмысты емес, жоғарыда айтылғандай, өзара байланысты бірқатар қылмыстық әрекеттерді қамтитындықтан, оның ауқымын бағалау өте қиын. Заңнамалық өзгерістерге оларды қолдану практикасымен байланыстыра отырып, нақты ойластырып қарау керек. Бұдан басқа, өзгерістер әлеуметтік өмір мен әлеуметтік шындықтан және қолдану тәжірибесінен тыс қалмауы тиіс.

Қорытынды. Адам саудасы үшін сотталған әрбір адамның жаза қатаңдығын сезінбеуінен, Қылмыстық кодекстегі адам саудасы үшін жазалау қатері өзінің маңызын, мақсатын жоғалтады. Адам саудасы қылмыс құрамының аралас құрамдармен конкуренцияға түсуі тәжірибеде қылмыстылықты алдын алуда нәтиже бермейді.

Бүгінгі таңда мемлекетімізде адам құқықтарының негізіне, оның бас бостандығына, еркіне қол сұғатын адам саудасының бір нысаны заманауи құлдық өркендеуде. Жоғарыда атап өткеніміздей, адамды қанау адам саудасы қылмысын саралауда назардан тыс қалып жатады. Әлем тәжірибесі көрсетіп отырғандай, адамды азғырып көндіру, тасымалдау, беру, жасыру, алу сияқты іс-әрекеттер тек қанау мақсатында

жасалуы мүмкін, яғни жәбірленуші адамға қатысты сатып алу-сату немесе өзге де мәмілелер жасалмай-ақ жасалуы мүмкін. Сондықтан ҚР ҚК «Мәжбүрлі еңбекті заңсыз пайдалану» нормасын енгізу арқылы заңсыз мәжбүрлі еңбекке немесе міндетті еңбекке тартушы қылмыскерлерді жазалау мүмкіндігі туып, қылмыстық заңнамадағы кемшіліктердің орны толады деген қорытындыға келеміз.

Заманауи қоғам заңсыз мақсатта биотехнология жетістіктерін қолдану қаупіне нормативтік шектеулер енгізу және алдын алу шаралын ұйымдастыру арқылы мақсатты және тиімді әрекет ету керек. Жалпы алдын алу шарасында ерекше рөлге қылмыстық құқық ие. ҚР Қылмыстық кодексіндегі нормаларды адам саудасының бір нысаны органдар мен тіндерді алу мақсатында адамды қанау бөлігін дің жасушалары жаңа терминімен толықтыру болашақта қылмыскерлердің қылмыстық жауаптылықтан құтылып кетуіне кедергі болады. Адам саудасымен қылмыстық-құқықтық күрестің

тиімділігін арттыру үшін 128-баптың 2-бөлігінің 7-тармағын және 135-баптың 2-бөлігінің 6-тармағын «транспланттау немесе өзге де пайдалану үшін жәбірленушінің ағзаларын, тіндерін немесе дің жасушаларын алып қою мақсатында» деп өзгертуді ұсынамыз.

Палермо хаттамасының мазмұнына сәйкес адам саудасы криминализациялануы керек және осы қылмысты жасаған тұлғалар нақты осы баппен қылмыстық жауаптылыққа тартылуы тиіс. Адам саудасын тыю адам саудалаушыларға ауыр салдар туындатуы қажет, нақтылап айтар болсақ бас бостандығынан айыру түріндегі нақты жазалар қолданылуы тиіс. Егер аталған әрекеттер өзгеше сараланып жатса, ол статистикалық көрсеткіштердің бұрмалануына алып келеді. Нақты статистикалық көрсеткіштердің болмауы мәселенің маңыздылығын анықтауда қиындықтарға алып келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Caruana, R. Modern slavery in business: The sad and sorry state of a non-field / R. Caruana, et al. // *Business & Society*. – 2021. – №60(2). – Pp. 251-287.
2. Crane, A. Confronting the Business Models of Modern Slavery / A. Crane, et al. // *Journal of Management Inquiry*. – 2022. – №31(3). – Pp. 264-285.
3. Бекмағамбетов, Ә.Б. Халықаралық стандарттар мен шетелдік тәжірибе жағдайында «Траффикке қарсы» қылмыстық саясатты модельдеу мәселелері / Ә.Б. Бекмағамбетов, Ж.С. Сейтаева, А.Т. Исмағұлова // *Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы*. – 2021. – №4(22). – 41-48 б.
4. Кузнецова, Н.Ф. Проблемы квалификации преступлений / Н.Ф. Кузнецова. – М.: Городец, 2007. – 336 с.
5. Карпец, И.И. Преступления международного характера / И.И. Карпец. – М.: Юрид. лит., 1979. – 264 с.
6. Рахметов, С.М. Уголовная ответственность за торговлю людьми / С.М. Рахметов // *Вестник Института законодательства Республики Казахстан*. – 2012. – №4(28). – С. 32-35.
7. Балгимбеков, Д.У. Сравнительно-правовой анализ отягчающих признаков, предусматривающих ответственность за торговлю людьми по законодательству Республики Казахстан / Д.У. Балгимбеков и др. // *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. – 2015. – №11-7. – С. 21-26.
8. Lucas, B. Social listening, modern slavery and COVID-19 / B. Lucas, T. Landman // *Journal of Risk Research*. – 2021. – №24:3-4. – Pp. 314-334.
9. Schwarz, K. Tracking the Implementation Gap [Electronic resource] / K. Schwarz, J. Allain // *Statelessness & Citizenship Review*. – 2020. – №2(1). – Pp. 159-166. – Access mode: <https://statelessnessandcitizenshipreview.com/index.php/journal/article/view/165> (Access data: 14.01.2023).
10. Алжанкулова, С.А. Некоторые проблемные аспекты противодействия торговле людьми с целью принудительного труда / С.А. Алжанкулова // *Евразийская интеграция: экономика, право,*

политика. – 2012. – №11. – С. 100-104.

11. Orleans, M. International-legal regulation of transplantation in the system of prevention of illegal trade in organs, tissues and cells / M. Orleans, I.V. Berdnik, M.S. Puzyrov // *Wiad Lek.* – 2021. – №74. – Pp. 3036-3041.

12. Bagheri, A. Global initiatives to tackle organ trafficking and transplant tourism / A. Bagheri, F.L. Delmonico // *Med Health Care and Philos.* – 2013. – №16. – Pp. 887-895.

13. Bruckmüller, K. Trafficking of Human Being for Organ (Cells and Tissue) Removal. In: Winterdyk, J., Jones, J. (eds). *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*. Palgrave Macmillan, Cham. – Palgrave Macmillan, Cham, 2020. – 19 p.

References:

1. Caruana, R. Modern slavery in business: The sad and sorry state of a non-field / R. Caruana, et al. // *Business & Society*. – 2021. – №60(2). – Rr. 251-287.

2. Crane, A. Confronting the Business Models of Modern Slavery / A. Crane, et al. // *Journal of Management Inquiry*. – 2022. – №31(3). – Rr. 264-285.

3. Bekmaғambetov, Ә.Б. Halyқаралық standarttar men sheteldik tәzhiribe zhardajynda «Traffikke қарсы» қылмыстық саясатты model'deu мәseleleri / Ә.Б. Bekmaғambetov, Zh.S. Sejtaeva, A.T. Ismaғylova // *Құқық қорғау органдары академиясының zharshysy*. – 2021. – №4(22). – 41-48 b.

4. Kuznecova, N.F. Problemy kvalifikacii prestuplenij / N.F. Kuznecova. – M.: Gorodec, 2007. – 336 s.

5. Karpec, I.I. Prestuplenija mezhdunarodnogo haraktera / I.I. Karpec. – M.: Jurid. lit., 1979. – 264 s.

6. Rahmetov, S.M. Ugolovnaja otvetstvennost' za tovgovlju ljud'mi / S.M. Rahmetov // *Vestnik Instituta zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan*. – 2012. – №4(28). – S. 32-35.

7. Balgimbekov, D.U. Sravnitel'no-pravovoj analiz otjagchajushhih priznakov, predusmatrivajushhih otvetstvennost' za tovgovlju ljud'mi po zakonodatel'stvu Respubliki Kazahstan / D.U. Balgimbekov i dr. // *Aktual'nye problemy gumanitarnyh i estestvennyh nauk*. – 2015. – №11-7. – S. 21-26.

8. Lucas, B. Social listening, modern slavery and COVID-19 / B. Lucas, T. Landman // *Journal of Risk Research*. – 2021. – №24:3-4. – Rr. 314-334.

9. Schwarz, K. Tracking the Implementation Gap [Electronic resource] / K. Schwarz, J. Allain // *Statelessness & Citizenship Review*. – 2020. – №2(1). – Rr. 159-166. – Access mode: <https://statelessnessandcitizenshipreview.com/index.php/journal/article/view/165> (Access data: 14.01.2023).

10. Alzhankulova, S.A. Nekotorye problemnye aspekty protivodejstvija tovgovle ljud'mi s cel'ju prinuditel'nogo truda / S.A. Alzhankulova // *Evrazijskaja integracija: jekonomika, pravo, politika*. – 2012. – №11. – S. 100-104.

11. Orleans, M. International-legal regulation of transplantation in the system of prevention of illegal trade in organs, tissues and cells / M. Orleans, I.V. Berdnik, M.S. Puzyrov // *Wiad Lek.* – 2021. – №74. – Rr. 3036-3041.

12. Bagheri, A. Global initiatives to tackle organ trafficking and transplant tourism / A. Bagheri, F.L. Delmonico // *Med Health Care and Philos.* – 2013. – №16. – Rr. 887-895.

13. Bruckmüller, K. Trafficking of Human Being for Organ (Cells and Tissue) Removal. In: Winterdyk, J., Jones, J. (eds). *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*. Palgrave Macmillan, Cham. – Palgrave Macmillan, Cham, 2020. – 19 r.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Айнұр Айтуғанқызы Айдарова – Alikhan Bokeikhan University докторанты, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: ainur_745@mail.ru.

Айдарова Айнұр Айтуғановна – докторант Alikhan Bokeikhan University, магистр юридических наук, e-mail: ainur_745@mail.ru.

Aidarova Ainur Aituganovna – Doctoral student of Alikhan Bokeikhan University, Master of Law, e-mail: ainur_745@mail.ru.

Серік Мұхаметқазыұлы Сәбитов – Alikhan Bokeikhan University қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының меңгерушісі, философия докторы (PhD), e-mail: seke_71_7@inbox.ru.

Сабитов Серик Мухаметказинович – заведующий кафедрой уголовно-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University, доктор философии (PhD), e-mail: seke_71_7@inbox.ru.

Sabitov Serik Mukhametkazyuly – Head of the Department of Criminal Law Disciplines Alikhan Bokeikhan University, Doctor of Philosophy (PhD), e-mail: seke_71_7@inbox.ru.

Мәлік Дулатұлы Қаражанов – Alikhan Bokeikhan University заң факультетінің деканы, философия докторы (PhD), доцент, e-mail: karazhanov_1982@mail.ru.

Қаражанов Малик Дулатович – декан юридического факультета Alikhan Bokeikhan University, доктор философии (PhD), доцент, e-mail: karazhanov_1982@mail.ru.

Karazhanov Malik Dulatovich – Dean of the Faculty of Law Alikhan Bokeikhan University, Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, e-mail: karazhanov_1982@mail.ru.